

ДВЕ ПИСМА НА НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ

Мильо Петров

През декември 1975 г. в дома на Павла Жекова¹ — гр. Шумен, ул. „Цар Освободител“ 62 — бяха открити съвсем случайно² две писма на Николай Лилиев, адресирани до Екатерина Александрова Владигерова.³ Тези писма са страница от една продължителна, дълбока и трайна дружба между Н. Лилиев и семейство Владигерови. Те потвърждават досегашната ни представа за Лилиев, но и я допълват.

Н. Лилиев и П. Владигеров са не просто отдавнашни съседи, които често се срещат по улицата, а незаменни приятели, движещи се в кръга на изтъкнати учени, актьори и писатели: Б. Пенев и А. Златаров, Д. Подвързачов и Г. Райчев, Н. Райнов и Т. Траянов, Н. О. Масалитинов и Иван Димов. . . Запознаването им става през 1918 г. в дома на Б. Пенев. По-късно Лилиев се запознава с майката и съпругата на П. Владигеров.

С огромна култура и удивителна психологическа проникновеност, Н. Лилиев става учител на мнозина артисти. „Славният, добрият, безподобният Николай“ (Д. Подвързачов) се раздава непрекъснато. Кабинетът му в общата сграда на Народния театър и Народната опера, където е дългогодишен драматург, става негов дом и своеобразен културен салон. Този разностранен и фин човек, отличаващ се с изискан вкус към поезията и драматургията, музиката и живописа, има такова верую: „Животът ни, добър или лош, минава. Най-важното е това, което остава след него.“⁴

Н. Лилиев подтиква някои свои приятели, например Д. Дебелянов, да превеждат изтъкнати европейски писатели. Той сам е превъзходен преводач (през 1920 г. превежда и либретото на „Риголето“). По препоръка и настояване на Лилиев Панчо Владигеров написва музика специално за Народния театър — към „Еленово царство“ от Г. Райчев и към „Ветрилото“ от К. Голдони.⁵

Особено голяма е ролята на Н. Лилиев за написването и представянето на единствената опера на П. Владигеров — „Цар Калоян“ (1936): създава либретото по романа „Солунският чудотворец“ на Фани Попова-Мутафова, обръща вниманието на Владигеров върху хоровите и балетните изпълнения, съобразява изобщо музикалната творба със сценичните изисквания. Красивият език, музикалните и импровизаторски качества на Лилиев допадат на композитора. Дори Владигеров счита Лилиев за съавтор на произведението си. „Да не бях срещал Николай Лилиев — казва той, — никога нямаше да напиша опера.“⁶

¹ Павла Вайсман, омъжена за шуменския лекар Александър Жеков (починал през 1928 г.) — учителка по пиано на Панчо Владигеров, който впоследствие, когато става известен композитор, се оженва за дъщеря ѝ.

² От Стоил Ст. Куцев — студент във ВПИ — Шумен.

³ Дъщеря на Павла и Александър Жекови, съпруга на Панчо Владигеров, родена през 1911 и починала през 1959 г.).

⁴ Вж. Димчо Дебелянов, Николай Лилиев, Георги Райчев в спомените на съвременниците си. С., 1967, с. 375.

⁵ Вж. Ст. Лазаров. Панчо Владигеров и театърът. С., 1976, с. 172.

⁶ Интервю с народния артист проф. Панчо Владигеров. — Дунавска правда, бр. 79, 2 апр. 1962.

В творческата си зрелост П. Владигеров написва своите „Четири песни (за висок глас)“ по най-известните стихотворения на Лилиев: „Небето е безумно синьо“, „Тихият пролетен дъжд“, „Светло утро, ти прокуди“, „На страшен съд въртят тълпи“. Посвещението към тях е: „В памет на Николай Лилиев.“

Владигеров е в личен контакт с такива творци като Ст. Цвайг, Хофманстал, Хауптман, Верфел, Р. Щраус, Райнхард и др. Някои от тези автори Лилиев превежда.

Необходимо е да се спрем и на други, малко известни факти от биографията на Н. Лилиев. След американските терористични бомбардировки (10. I. 1944 г.) сградата на Народния театър в София е разрушена. Почти всички артисти са евакуирани в гр. Пирдоп. Н. Лилиев отива при своите близки в с. Луковица (сега Смирненски), Ломско. Но чрез телеграма е помолен да дойде в Пирдоп (7 май 1944 г.). Тук Лилиев пише много писма, в които говори за бомбардировките, театралния живот и за капризите на призвани и случайни „люде“.¹ Към всички — сродници, близки и познати — той е на Ви (дори в обикновеното домашно общуване с племенниците си) Затова приятелите му го наричат „англичанина“. В обръщенията обича да използва умалителните форми на личните имена: Мария — Мери, Екатерина — Катя, Александър — Сашо и т. н. Често Лилиев пише за това, от което е лишен или от което сам се е отказал. Но пак си остава дискретен: говори повече за всекидневното си, отколкото за своя личен живот и за своето творчество.

Такъв е контекстът на приложените по-долу писма. Написани с „брилянтния лилиевски почерк“, те издават вкуса на автора към „духотворните работи“. Лилиев изпква с голямата си и отзивчива душа, с фамилиарно-ироничното си чувство, с хуманизма си. Някои мисли в тях са особено показателни за реализма и оптимизма на общественика у Н. Лилиев. Ние разбираме каква огромна работа извършва той за българската култура, за нашия артистичен живот.

Върху лицевата страна на плика е написан съответно адресът на получателя:

Госпожа
Катя Владигерова,
домъ г-жа Паула д-ръ Жекова,
ул. Цар Освободител,
Шумен

и Госпожа
Катя Владигерова,
ул. „Цар Освободител“,
Шумен

Върху обратната страна и на двата плика е отбелязано:

Изпр. Николай Лилиев,
Народния театър,
Пирдоп

Текстът на писмата е следният:

Пирдоп
29 юни 1944

Дорогая Екатерина Александровна,

Щом получих писмото Ви, подирих господин Иван Камбуров.² Сам щял да прати плочата.³ Дано не се оправдае Вашето подозрение — че никога не би я пратил, ако се остави на него.

¹ Вж. Г. Константинов. Николай Лилиев сред своите приятели. С., 1971, с. 288—290.

² Известен наш музиковед, автор на „Книга за операта“ (1943). Той изиграва съществена роля за активизирането на музикалния живот у нас. Страстен защитник и пропагандатор на изкуството на Панчо Владигеров, когото нарича „Шопен на България“.

³ Запис на „Българска сюита“ (1927). Панчо Владигеров оставил своята плоча на Иван Камбуров, който трябвало да я изпрати в чужбина, по всяка вероятност във Виена.

Панчо на pewno е пак при Вас.¹ Продължил е своята работа, malgré tout.² И това е най-хубавото! Какво оставя от човека, ако не това, което създава. И вие, Екатерина Александровна, имате една утеша — във от делото на Вашия съпруг, което изграждате дружно с него — : Александър Панчо Владигеров. Шом той критикува вече творчеството на нашия прославен композитор, да се надяваме, че синът няма да падне по-долу от баща си!³

Вие сте пак във Вашия хубав Шумен — с това, което тоя град може да събуди само във Вашата душа. Дано там намерите спокойствие! Причините да бъдете неспокойна дори в Шумен — може би има — и над Пирдоп се точат цели върволици чужди самолети — но защо да се слагат очила — и то непременно черни! — когато без тях се вижда по-добре! Желая Ви от сърце — на Вас, на Панча, на Александра Панчович — да бъдете здрави и без страх да посрещате и лошото, и хубавото в живота —

Николай Лилиев

Пирдоп,
2 август 1944

Екатерина Александровна,

Без преувеличение, години има откакто не съм се срещал с новото началство⁴ и както сме се пръснали сега, едва ли ще ми се падне случай да се срещна с него. Мога да съжалявам само, че нищо не бих могъл да Ви съобща по въпроса, който така живо Ви интересува.⁵ Да се надяваме, че всичко ще се нареди без нас — и по-добре, отколкото очакваме. Дано останете поне във Вашия хубав Шумен, шом няма възможност да се приберем всички в София, всред развалините на това, което някога е било. Питате за мене. Благодаря Ви за вниманието. Но какво бих могъл да Ви известя за своя живот, когато дори „бомбардировките“ не успяха да го променят. Пак се разправям с театралния персонал, пак поправам преводите — чуждите преводи — на българския драматургически гений. . .

Радвам се, че творбата⁶ на Панча расте, че Вие бдите над нея и над двете деца — Панчо и Сашко — като добра майка — и най-много, че в Шумен се чувствувате добре, че нищо не е в състояние да Ви отклони от хубавите цели, които сте си поставили в живота.

От друга страна, уверен съм, че дори в „тунелите“⁷ Панчо лови „мелодии“, които ние другите никога може би няма да чуем.

Всичко най-хубаво Ви желае —

Николай Лилиев

¹ По време на бомбардировките Панчо Владигеров е за известно време в с. Искрец, Софийско, след което отива в Шумен.

² Въпреки всичко (фр.)

³ Тогава Александър П. Владигеров е на 11 години — още не композира, но вече проявява творчески наклонности и пристрастия.

⁴ Вл. Полянов (по онова време директор на Народния театър) твърди, че с Н. Лилиев се разделили, когато Нар. театър заминава през август в Беломорието. Казаното от Лилиев се отнася до Михаил Арнаудов, който през юли е вече министър на просветата в новото правителство.

⁵ От контекста разбираме, че сем. Владигерови търси съдействие във връзка с прибирането в София или отиването в чужбина.

⁶ Балетът „Легенда за езерото“ (1943—1946) — крупно произведение на П. Владигеров по либретото на писателя Андон Панов.

⁷ Мястото, където се криели шуменци по време на бомбардировките.